

תוכן העניינים

1	פירוש מזמורי תהלים לר' יצחק בן שלמה אבן סהולה יוצא לאור על ידי אבישי בר-אשר
47	הפתיחה לספר תולדות אדם לר' יוסף הבא משושן יוצאת לאור על ידי ליאור זקס-שמואלי
77	'ספר השגות' על פירוש רש"י לתורה המיוחס לראב"ד: מבוא ומהדורה יוצא לאור על ידי אריק לווי ודורון פורטי
135	ביאור על 'הלכות יסודי התורה' מאת ר' שלום ענבי – מהדורה מדעית יוצא לאור על ידי עפר אליאור
251	פירוש לעמוס לרבנו יוסף חיון יוצא לאור על ידי יוחנן קאפח

מבוא

בינות למובאות מספרי קבלה שציטט אוגוסטינוס יוסטיניאני, הבישוף של נָבִי, בשולי הפוליגלוטה לספר תהלים (גנואה 1516), מצויים לפנינו – בעברית ובתרגום ללטינית – שני קטעי פירוש שקבועה בראשם הכותרת *Ex commentariis R. Isaac ben schola*.¹ בזכות תפוצתה הרבה של הפוליגלוטה לתהלים, הועתקו קטעי הפירוש האלה פעמים רבות בידי סופרים מאוחרים ושמו של החכם הנזכר בכותרת נשתבש הרבה, עד שהמעתיקים קבעו כאן בין השאר *Ex illustrioribus Rabbinis quidam nomine Isaac* ²Inzocar, ³Rabbi Isaac in Zocar ואף *R. Isaac Cabbalista* בסתם.⁴ מקס זליגסון – בהתייחסו להערה ביבליוגרפית על קטעים אלה ב'אפולוגיה' של הנרי מאורוי (פריז 1553) – שיער לראשונה כי יש לזהות חכם זה עם ר' יצחק אבן סהולה.⁵ כך סבר גם גרשם שלום, שהדפיס לפני קרוב לתשעים שנה את שני הקטעים מהפוליגלוטה בנוסחם העברי, והציע לקרוא *Sehola* תחת *schola*.⁶ מכך בא שלום אל המסקנה ששני

- 1 Agostino Giustiniani (ed. et trad.), *Psalterium, hebraeum, graecum, arabicum et chaldaicum, cum tribus latinis interpretationibus et glossis*, Genua 1516, fol. 115a–160a; על קטעים נוספים שנעתקו בפוליגלוטה ממקורות קבליים, ראה להלן, הערה 10; כן עיין: M. Idel, 'A unique Manuscript of an untitled Treatise of Abraham Abulafia in Biblioteca Laurentiana Medicea', *Kabbalah*, 17 (2008), p. 27
- 2 ראה: Juan de Cartagena, *Homiliae Catholicae : In universa Christianae Religionis arcana in libros XVI divisae*, Rome 1609, p. 58
- 3 Pere Salses i Trilles, *Promptuari moral sagrat y cathecisme pastoral de platicas doctrinals y espirituals sobre tots los punts de la doctrina christiana*, Barcelona 1754, p. 135
- 4 Christoph Helwig, *Elenchi Judaici*, Leiden 1702, p. 180
- 5 וראה: Max Seligsohn, 'Sahulah, Isaac ben Solomon ibn Abi', *The Jewish Encyclopedia*¹, X, p. 637 Henricus, *Apologia in duas parteis divisa, pro iis, qui ex patriarcharum, Abrahae videlicet, Isaac, et Jacob, reliquiis sati, de Christo Iesu et fide catholica piè ac sanctè sentiunt*, in *Archiepiscopum Toletanum, et suos asseclas*, Paris 1553, p. 222 מאורוי עצמו סמך את דבריו על קטע שמצא בספרו של פטרוס גלינוס *Opus De Arcanis Catholicae* (שנדפס לראשונה באורטונה 1518), שאינו אלא העתקה מן הפוליגלוטה לתהלים, וראה: Petrus Galatinus, *Opus toti christianae Reipublicae maxime utile, De arcanis catholicae veritatis*, Ortona a Mare 1518, pp. XL1a–XL11b
- 6 ג' שלום, 'פרקים מתולדות ספרות הקבלה, ו: קבלת ר' יצחק בן שלמה בן אבי סהולה וספר הזוהר', קרית ספר, ו (תרפ"ט), עמ' 117–118 [נדפס שוב: הנ"ל, פרקים לתולדות ספרות הקבלה, ירושלים תרצ"א, עמ' 59–68].

הקטעים הקצרים נלקחו מ'ספרים בקבלה'⁷ – או מ'פירוש על ס' תהלים בדרך קבלה'⁸ – שכתב ר' יצחק בן שלמה אבן סהולה בעל 'משל הקדמוני'.

בין גיליונותיו של החיבור הרואה עתה אור בפעם הראשונה נמצא המקור השלם והמדויק שממנו נטל יוסיניאני את שני הקטעים, והוא פירוש רב עניין על דרך קבלת הספירות שנתחבר באמת בידי ר' יצחק בן שלמה אבן סהולה. ואולם, כפי שיתברר להלן, שני הקטעים הקצרים שנעתקו בפוליגלוטה לא נלקחו מביאור שלם לספר תהלים שאבד או מספרים שונים, כי אם מתוך פירוש שנוסד על שני מזמורים בלבד (תהלים קיא–קיב) ואשר שרד בשני כתבי יד.⁹ בפירוש זה – שלא זכה עד כה לדיון במחקר – שמורה התעודה המפורשת ביותר להיכרותו של ה' סהולה עם קבלת הספירות התאוסופית. זאת ועוד: לאורכו של החיבור פזורות כמה ידיעות יקרות ערך שיש בהן כדי לזרוע אור הן על תולדותיו של מחבר זה, הן על מקורותיו העלומים בקבלה, שעודם לוטים בערפל.

החיבור וזהות מחברו

בשני כתבי יד נשתמר פירוש קבלי לתהלים קיא–קיב, שהמעתיקים ציינו בראשו את שמו של יצחק אבן סהולה: (1) כ"י ניו יורק, בית המדרש לרבנים, Ms. 1609, מן המאה הארבע עשרה (בכתיבה ספרדית רוטה), דפים 220–224, שבראשו צוין בלטינית: 'Commentariis rabbi Isaach sehola', ושוב בעברית: 'לחכם הה"ר יצחק ה' סהולה'. בהשוואת שני הקטעים שהועתקו בפוליגלוטה לתהלים בציון 'Ex commentariis R. Isaac ben schola' לנוסח כתב יד זה, באמצעות בדיקת חסרות ויתרות וחילופי נוסח, לא מצאתי ראייה מכרעת נגד האפשרות שנוסח הפוליגלוטה התבסס במישרין על כתב יד זה. ויתירה מזאת, אפשרות סבירה זו נתמכת הן בהימצאותן של כותרות לטיניות שנוספו בראשי החיבורים בכ"י ניו יורק 1609, הן בפזורים של סימנים בגוף הטקסט שניתנו ביד מאוחרת בראש ובסוף קטעים קצרים שנעתקו בפוליגלוטה.¹⁰ כ"י ירושלים, מכון שוקן 13161, מן המאה

7 ג' שלום, 'קבלות ר' יעקב ר' יעקב בני ר' יעקב הכהן: מקורות לתולדות הקבלה לפני התגלות הזוהר', מדעי היהדות, ב (תרפ"ז), עמ' 198 [לו], הערה 1.

8 שלום, פרקים (לעיל, הערה 6), עמ' 117.

9 אחד מכתבי היד נזכר לראשונה אצל א"י גרין, 'פירוש שיר השירים לר' יצחק אבן סהולה: על פי כתב יד יחידי בספריית אוקספורד עם מבוא והערות', מחקרי ירושלים במחשבת ישראל, ו (תשמ"ז), עמ' 394, הערה 4 (לאור השערת שלום שאבן סהולה חיבר פירוש שלם לתהלים, העריך גרין [בטעות] שהחומר שבכתב היד כולל עוד חלק מפירוש זה). כן ראה: M. Idel, 'The Kabbalah's "Window of Opportunities": 1270–1290', in: E. Fleisher, G. Blidstein, C. Horowitz, B. Septimus, *Me'ah She'arim: Studies in Medieval Jewish Spiritual Life in Memory of Isadore Twersky*, Jerusalem 2001, p. 181 n. 43

10 הקטע הראשון מפירושו של ה' סהולה שנעתק בפוליגלוטה סומן בכתב יד ניו יורק Ms.

השבע עשרה (בכתיבה מזרחית), דפים 115–120ב, קטע שבראשו נכתב: 'ליקר הנחמד ר' יצחק מ"כ ב"ר שלמה מ"כ בן אבי סהולה'. ביחס לשני כתבי היד סביר להניח כי ציון שמו של 'ן' סהולה נוסף בצד החיבור בזמן מאוחר, אלא שבעלותו של ר' יצחק 'ן' סהולה על הפירוש מתחזקת מעבר לכל ספק כבר מתוך עדותו המפורשת של המחבר בגוף החיבור. בהקדשה הראשונה שבפתח הפירוש ציין המחבר 'ואם ישאל שואל אנוש מבין למי אתה, ואמרת לי יצחק בן שלמה' (שורה 4);¹¹ ובשורת הסיום אף חתם את שמו במילוי: 'יצחק בר' שלמה 'ן' סהולה, בצל שדי יתלונן' (שורות 263–264), וכדרך שבה ציין את שמו בראש פירושו הארוך לשיר השירים: 'ר' יצחק בן שלמה הנקרא בן אבי סהולה בצל שדי יתלונן'.¹² רמז נוסף לשמו שזר המחבר בלשון ההשבעה לתלמידו-חברו, המופיעה בסוף החיבור: 'כי הנני משיב עיך בפחד יצחק שתזהר בכתב זה וכו' (שורות 250–251).¹³ מכל מקום, בניגוד לפירוש לשיר השירים, שבו הזכיר 'ן' סהולה את ספרו 'משל הקדמוני',¹⁴ הרי שבפירוש שני המזמורים לא נזכר שמו של חיבור אחר שכתב. ואולם, כדרכו ב'משל הקדמוני' ובחטיבות גדולות מתוך פירושו הנזכר לשיר השירים, גם בפירוש הקצר שלפנינו שזר המחבר מליצות חרוזות, הן בדברי ההקדשה, הן בחתימת החיבור והן בגוף הדיון הפרשני בעשר הספירות.

פירושו של 'ן' סהולה לשני מזמורי התהלים עשוי כביאור קבלי לעשר הספירות, שנכתב – כעדות מחברו – 'על דרך רמז' וב'ראשי הפרקים', ובדגם של כתיבה מאת רב לתלמידו-חברו. בתבניתם של שני המזמורים מצא המחבר ביטוי מבני ל"ב הנתיבות הנזכרים בראש 'ספר יצירה':¹⁵ עשרת הפסוקים שבכל מזמור הוקבלו לעשר הספירות, וסדרן האלפביתי של צלעות הפסוקים (בשני המזמורים) נתפרש כרמז על עשרים ושתיים האותיות (וביחד – 32). על פי עיקרון מבני אחר שמקורו ב'ספר יצירה' ('נעוץ תחלתן בסופן וסופן בתחלתן'¹⁶) דרש 'ן' סהולה את המזמור הראשון (תה' קיא)

1609 בראשו ובסופו [דף א222–ב]. כמו כן, בכ"י ניו יורק Ms. 1609, דפים א132\א142]–א147\א157] מצוי גם 'פירוש התגין' לר' אברהם פיקו, ששני קטעים ממנו נעתקו גם כן בפוליגלוטה (לעיל, הערה 1), דפים א103–א105, א107, וגם הם סומנו בראשם ובסופם בכ"י ניו יורק 1609 [דף ב133] ('הנה אני מעוררך' וכו'), א134 ('רמז שלמה עליו השלום' וכו').

11 השווה פתיחתו של 'ן' סהולה למשל הקדמוני: R. Loewe, *Meshal Haqadmoni: Fables from the Distant Past: A Parallel Hebrew-English Text / Isaac Ibn Sahula*, Oxford & Portland (Or.) 2004, p. 21

12 גרין, פירוש שיר השירים (לעיל, הערה 9), עמ' 404.

13 השווה: לועווע, משל הקדמוני (שם), עמ' 695, שורות 1623–1624.

14 גרין (שם), עמ' 445.

15 ספר יצירה, מנטובה שכ"ב, א:א, דף כ ע"ב.

16 השווה: ספר יצירה (שם), א:ז, דף מו ע"ב.

לפי סדרן העולה של הספירות – דהיינו, מ'כנסת ישראל' (או 'שכינה') ועד ה'כתר' (או 'אין'); ואילו את המזמור השני (תה' קיב) ביאר על סדר האצילות, כלומר מראש הספירות ועד סופן. בתוך כך שילב המחבר כמה דיונים בנושאים כלליים, כגון מסורות שונות בדבר כינון של עשר הספירות ('מדות', 'אספקלריאות', 'מאמרות', 'ספירות') [שורות 163–168]; תורת הייחוד של הספירות [שורות 226–231]; היחס בין עשר הספירות לשלוש עשרה מידות הרחמים [שורות 235–241]; ועוד.

בצד דברי אגדה מן התלמוד ומן המדרשים (בראשית רבה, מדרש תהלים), הביא המחבר ארבעה מאמרים מ'ספר יצירה';¹⁷ שורה אחת מ'ספר הבהיר' ('ואמרו אל תקרי בית אלא בית, שנ' בחכמה יבנה בית');¹⁸ שורה אחת בשם 'הפייט' ('סוד צדיקים יסוד עולם') הלקוחה מן המסתאגיב 'בשם אדני אל עולם' לר' יהודה הלוי; ואת מדרש 'רבי יצחק' שהביא רש"י בפירושו לפסוק הראשון בתורה ('לא היה צריך להתחיל את התורה אלא מהחדש הזה לכם' וכו') וכן את פירושו על ראיית אלהי ישראל ('שמ' כד, י).¹⁹ כמו כן, במקום אחד דחה ה' סהולה בתקיפות את 'דברי המתפלספים המחפאים דברים אשר לא כן', שאמרו 'כי ההשגה שהשיגו אצילי בני ישראל היה אותו החומר הראשון הנושא הצורות הנקרא בלשון יון היולי' (שורות 171–172), וקרוב לוודאי שבכך נתכוון לדברי הרמב"ם ב'מורה הנבוכים'.²⁰ בשאלה החשובה על אודות מקורותיו בספרות הקבלה אדון להלן.

ר' יצחק בן שלמה אבן סהולה

שמו של ר' יצחק בן שלמה ה' סהולה (נולד 1244) נשנה במחקר הקבלה כמי שנמצאו בכתביו המובאות הראשונות מן ה'מדרש הנעלם', שנדפס באופן מסורתי בתוך 'ספר הזוהר' וגם בצדו. בספרו הנפוץ 'משל הקדמוני', שנחתם לא יאוחר משנת 1281, זוהו עד כה שלוש מובאות שלמות ממאמרים שנודעו מאוחר יותר מהעתקות 'מדרש הנעלם' ומהדפסותיו.²¹ בדומה לכך, בפירושו לשיר השירים, שנחתם בסביבות השנים 1283–

17 וראה להלן בהערות למהדורת הטקסט.

18 ספר הבהיר, מהדורת ד' אברמס, לוס אנג'לס תשנ"ד, סעיף 11, עמ' 123. ואולם, ככל הנראה הביא המחבר את הדברים בתיווך 'ספר הייחוד' לר' אשר בן דוד שממנו העתיק, וראה על כך להלן.

19 וראה להלן בהערות המהדורה.

20 ועיי' רמב"ם, מורה הנבוכים ב, כו: 'וזהו אשר שמני שאפרש מאמר התורה, ותחת רגליו כמעשה לבנת הספיר – שהם השיגו במראה הנבואה ההיא אמתת החמר הראשון והתחתון'.

21 ראה: G. Scholem, *Major Trends in Jewish Mysticism*³, New York 1954, p. 187–188; ועיי' ה'נ"ל, 'הציטט הראשון מן המדרש הנעלם', תרביץ, ג (תרצ"ב), עמ' 181–183, שהציג מקבילות כלליות לקטע אחד מ'משל הקדמוני'. מאוחר יותר איתר שלום את הקטע המקורי בכתב יד, וראה: ה'נ"ל, 'פרשה חדשה מן המדרש הנעלם שבזוהר', ש' ליברמן, ש"ו צייטלין וש' שפיגל (עורכים), ספר היובל לכבוד לוי גינצבורג למלאת לו שבעים שנה, חלק

1284, כלל נ' סהולה עוד כשמונה מובאות כאלה, ואת חלקן הציג כמאמרים שמצא בדברי 'רו"ל' או במקור שכינה 'הירושלמי'.²² בצד זאת, לאורכו של הפירוש לשיר

עברי, ניו יורק תש"ו, עמ' תכה, תמ-תמא; על שני קטעים נוספים העיר י' בער, תולדות היהודים בספרד הנוצרית², תל אביב תשי"ט, עמ' 509, הערה 61א (וראה גם לועווע, משל הקדמוני [לעיל, הערה 11], עמ' 403-405, ועמ' 746-747 הערה 90). כפי שציין בער (שם), נוסח קרוב לקטע זה מופיע בספר 'הנפש החכמה' לר' משה די ליאון בציון 'ואמרו ז"ל' (עייני: J. H. A. Wijnhoven, 'Sefer Ha-Mishkal [by Moshe de León]: Text and Study', Ph.D. dissertation, Brandeis University, 1964, p. 79. על אחת משתי ההקבלות שציין בער, ראה גם: N. Wolski, 'Moses de León and Midrash ha-Ne'elam – On the Beginnings of the Zohar', *Kabbalah*, 34 (2016), pp. 27-31. על שלוש ההקבלות האלה יש להוסיף כמדומני את המאמר הבא ב'משל הקדמוני', שייתכן כי נוסד גם הוא על עיבוד למאמר ב'מדרש הנעלם', שלא הגיע לידינו: 'ועל זה יש באדם שלש צורות, נפשות נבחרות. הצורה הראשונה היא הנפש הצומחת, יחד על עפר נחת. הצורה השניה היא הנפש הבהמית המתאוה, כל היום דוה. הצורה השלישית היא הנפש השכלית המדברת, באהבת החכמה נקשרת, והוא שלמות כל הנפשים, ראש השלישים; לועווע, משל הקדמוני [לעיל, הערה 11], עמ' 99. בין דרשות 'מדרש הנעלם' שהגיעו לידינו מצויה הדרשה הבאה ובה חלוקה בסיסית דומה של חלקי הנפש: 'יש באדם שלש צורות נפשיות צורה הראשונה היא הנפש השכלית. השניה היא הנפש המדברת, השלישית היא הנפש הבהמית המתאות [?] תאות והיא הנפש אשר תמעול מעל'; זהר חדש, מהדורת ר' מרגליות, ירושלים תשי"ג, דף ט ט"א. מניין חלקי הנפש בקטע 'משל הקדמוני' קרוב יותר למנינם בכתבי ר' משה די ליאון שעליהם חתם את שמו: 'והנפש חלקו אותה חכמי המחקר לשלש כחות ידועות בסוד מעלתן והן נפש הצומחת ונפש המתאוה ונפש השכלית'; E. R. Wolfson, *The Book of the Pomegranate, Moses De León's 'Sefer Ha-Rimmon*, Atlanta 1988, p. 305. כן ראה: א' בר-אשר, ספר משכן העדות לר' משה די ליאון, לוס אנג'לס תשע"ד, עמ' 26-27: 'ואמרו בזה חכמי קצת הפילוסופים [...] כי יש באדם ג' כחות וקראו אותם נפשות: האחת נפש הצומחת הגדלה עם הגוף ובכל עניני הגוף [...] והשנית היא נפש המתאוה תאויות כבהמה והיא נפש הבהמית [...] והג' היא נפש השכלית הטהורה הנראית בעין הלב ונסתרת מכל עין והיא אינה חוטאה אבל היא הנשארת מכלן'. וכל המקורות האלה עשויים להעיד על דרשה קרובה אחרת מ'מדרש הנעלם', שלא נדפסה ושלא אותרה עד כה בכתבי היד.

22 ראה: שלום, פרקים (לעיל, הערה 6), עמ' 112-116; שלום, זרמים עיקריים (שם); I. Adler, *Hebrew Writings concerning Music in Manuscripts and Printed Books from Geonic Times up to 1800*, Muenchen 1975, pp. 173-174, n. 4; גרין, פירוש לשיר השירים (לעיל, הערה 9). כן עיין: י' תשבי, משנת הזוהר, א, ירושלים תשי"ז, עמ' 35; י' ליבס, 'כיצד נתחבר ספר הזוהר', מחקרי ירושלים במחשבת ישראל, ח [ספר הזוהר ודורו: דברי הכנס הבינלאומי השלישי לתולדות המיסטיקה היהודית] (תשמ"ט), עמ' 3-4; R. Meroz, 'Zoharic Narratives and Their Adaptations', *Hispania Judaica Bulletin*, 3 (2000), pp. 13-15; ב' הוס, כוהר הרקיע: פרקים בתולדות התקבלות הזוהר ובהבניית ערכו הסמלי, ירושלים תשמ"ח, עמ' 46-47; מ' אורון, זוהר לסיפורי הזוהר: עיונים בדרכי הדרוש והסיפור בספר הזוהר, לוס אנג'לס תשע"ג, עמ' 163-164; א' בר-אשר, 'תפיסות ודימויים של גן עדן בספרות הקבלה במאה השלוש-עשרה', עבודת דוקטור, האוניברסיטה העברית בירושלים, תשע"ה, עמ' 226-227; י' דן, תולדות תורת הסוד העברית, יא, ירושלים תשע"ו, עמ' 262-264.

השירים רמזו 'ן סהולה מעת לעת ובלשון סתרים לדברי קבלה נוספים, שחלקם נוסד כנראה על כתבי חכמי הקבלה בקטלוניה.²³

הקדמת פירושו הנזכר של 'ן סהולה לשיר השירים (שנשמר בכתב יד אחד ויחיד) הייתה עד כה המקור היחיד לדיעותינו על אודות יחסו לר' משה בן שלמה מבורגוש.²⁴ 'ן סהולה ייחס שם לר' משה מבורגוש 'ספר חמודות' ובו פירוש לשיר השירים, ובסמוך אף העיד על עצמו כי בנעוריו שהה זמן מה בבית מדרשו של ר' משה: 'זכור אני כי בימי נעורי טעמתי מעט מדבשו, בהיותי עם הרב בבית מדרשו. ושמעתי ממנו נעם אמרים. ומפיו יקרא אלי את כל הדברים'.²⁵ בעקבות מליצות אלה, הפליג גרשם שלום והציע לתלות את מקורן של שמועות אנונימיות רבות שזרע 'ן סהולה לאורך פירושו בדברים שקיבל או ראה כביכול בהיותו בבורגוש מספרו הנזכר של ר' משה.²⁶ ואולם,

23 גרין (שם), עמ' 398.

24 גרין (שם), עמ' 406: 'קרוב לנו האיש מגואלנו. החכם המקובל בסתרי התורה [...] ר' משה בר שלמה [...] והוא בברגש רב ודיין, בר אבהן ובר אוריאן'. קטע מן ההקדמה נדפס לראשונה בידי נויבאוואר (לפי כ"י אוקספורד – בודליאנה, Ms. Opp. 221 [נויבאוואר 343]), וראה: A. Neubauer, *Catalogue of the Hebrew Manuscripts in the Bodleian Library*, Oxford 1886, p. 70; ההקדמה נדפסה בשלמותה בידי ח' בראדי, מטמוני מסתרים, קראקא תרנ"ד, עמ' 30–32 (וראה גם דברי המהדיר בעמ' 15); ג' שלום, 'קבלות' (לעיל, הערה 7), עמ' 169 [ז]; הנ"ל, 'לחקר קבלת ר' יצחק בן יעקב הכהן (ח"ג): ר' משה מבורגוש תלמידו של ר' יצחק, תרביץ, ג (תרצ"ב), עמ' 259–260.

25 גרין (שם). קרוב לוודאי שהמונח 'בימי נעורי' מורה באופן כללי על בחרותו של 'ן סהולה, ולא דווקא על שנות נעורו כפי שהציע לאחרונה ר' בן שלום, 'חוגי הקבלה בפרובנס במאה השלוש עשרה: הערכה חדשה-ישנה', תרביץ, פב (תשע"ד), עמ' 574, הערה 23, כראייה להקדמת שנות הוראתו של ר' משה מבורגוש. השווה הערתו של ר' שם טוב בן אברהם 'ן גאון בספרו 'בדי הארון ומגדל חננאל' (נחתם בצפת בשנת פ"ה [1325]), שהזכיר כקרובי משפחתו את ר' יצחק ור' יעקב בני ר' יעקב הכהן משוריא ('האחים הכהנים') ואגב כך מנה גם את 'תלמידים החכם ר' משה ז"ל בן שמעון מעיר ברגש' וציין לגביו 'רק תלמידים הנזכר הכרתי בימי נעורתי'; כ"י פריז, heb. 840, דף 17ב. ג' שלום, שם, עמ' 260–262; 'דן, 'אפיו ומקורותיו של ספר "בדי הארון" (מבוא להוצאה פקסימילית של ספר "בדי הארון" לר' שם טוב בן גאון)', ירושלים תשל"ז, עמ' ג–נא [לא הופץ; נדפס: הנ"ל, אסף תדפיסים, ירושלים תשכ"א]; הנ"ל, "אגרת גרמיישא" ובעיית הפסבדו-אפיגראפיה בקבלה הקדומה, מחקרי ירושלים במחשבת ישראל, ג (תשמ"ד), עמ' 127–128 (נדפס שוב: 'דן וי' הקר [עורכים], מחקרים בקבלה, בפילוסופיה יהודית ובספרות המוסר וההגות: מוגשים לישעיה תשבי במלאת לו שבעים וחמש שנים, ירושלים תשמ"ו, עמ' 127–128); ד"ש לוינגר, 'רבי שם טוב בן אברהם בן גאון', ספונות, ז (תשכ"ג), עמ' כג (נדפס שוב: הנ"ל, בדי הארון ומגדל חננאל לרבי שם טוב בן אברהם בן גאון: הוצאת פקסימיל על פי כתב יד 840 בספריה הלאומית – פריס, ירושלים 1977); מ' הלברטל, סתר וגילוי: הסוד וגבולותיו במסורת היהודית בימי הביניים, ירושלים תשס"א 2001, עמ' 75; ר' מרוז, 'ר' יוסף אנג'לט וכתביו ה"זוהריים"', תעודה, כא–כב [תשס"ז], עמ' 315–316.

26 שלום, לחקר (שם), עמ' 269–272 (וראה על כך: 'דן, תולדות תורת הסוד העברית, ט, ירושלים תשע"ג, עמ' 24–26).

כפי שציין אברהם יצחק גרין, הניסיון לייחס רעיונות ומאמרים לר' משה מבורגוש רק על יסוד לשונות השמועה שנקטן' סהולה בפירושו – כרוך בכמה הנחות מוקשות.²⁷ על כך יש להוסיף, שכל הלשון הנמלצת שבה תיארן' סהולה את ר' משה מבורגוש בראש פירושו לשיר השירים, יותר מאשר היא מלמדת על קרבה אישית או על זיקה רעיונית בין תלמיד לרבו, מעידה היא בעיקר על נתק ברור ומתמשך בין שני חכמים, אשר כמסתבר אף לא שכנו בקרבת מקום.

והנה, הערכה זו שבה ומתאששת יפה מחתימתו של החיבור הקצר שלפנינו. לאחר שהשיב עין' סהולה את תלמידו-חברו לבל יראה את פירושו למי שאינם 'אנשי חיל' ובני עלייה, הוא פנה אליו בבקשה שילך וידרוש בשלומו של חכם בשם ר' משה בן שלמה:

ותקרא שלום ומכופל בעדי / להרים ראשי וכבודי.

אל ראש המעלה / מבחר הנחלה / שלומי אמוני ישראל.

המקובל בסתרי התורה / מטה עוז מקל תפארה.

הרב הגדול / מבצר עוז ומגדל.

החכם ר' משה בר' שלמה / כי אלהיו עמו (שורות 253–255).

הכינויים שבהם התקלסן' סהולה בר' משה בר' שלמה זה בפתח פירושו למזמורים זהים לתארים המיוחדים שהסמיךן' סהולה לר' משה מבורגוש בפתח פירושו לשיר השירים ('שלומי אמוני ישראל [...] החכם המקובל בסתרי התורה / כבוד ומורא, ר' משה בר' שלמה / יהי אלהיו עמו' וכו').²⁸ אין ספק אפוא שהחיבור שלפנינו כולל עדות נוספת ורבת ערך לתעלומת יחסו של יצחקן' סהולה לר' משה מבורגוש. בהמשך דבריו הוסיףן' סהולה וביקש מן התלמיד-החבר להראות את קְתָבוֹ לפני ר' משה מבורגוש, שממנו – לדבריו – יוכל הלה לדרוש גם את מפתח הסוד:

ותראהו כתבי / ויעיד לו על מחשבי.

ואולי יתן לך מפתח / להיות בו פותח.

ותכנס אל ההיכל לפני / לכפר על נפשותינו לפני י'.

ובחסדך אחי שתאמר לו כי לכבודו דבר טוב רחש לבי / אבל עוצב בי.

27 גרין (שם), עמ' 399–400.

28 גרין (שם), עמ' 406. והשווה כינויו בפי ר' יצחק דמן עכו 'החסיד המקובל ירא השם מנעוריו הרב ר' משה בר' שלמה בן שמעון מעיר ברגוש זצ"ל'; ע' גולדרייך, ספר מאירת עיניים לר' יצחק דמן עכו – מהדורה מדעית, ירושלים תשמ"ד, עמ' נו; וראה: שלום, לחקר (לעיל, הערה 24), עמ' 262–263. כן השווה דברי ר' יצחק אלבלג, ספר תיקון הדעות, מהדורת י"א ויידה, ירושלים תשל"ג, עמ' 101: 'וגדול שבכולם בכוונה הזאת הרב ר' משה, כי זה משה האיש לא נתן פוגת לו מעודו ועד היום הזה, רק מכל מלמדיו השכיל, והאלהים אנה לידו ראשי דברים מיתר הפלטה אשר היה לו לשם, והנה שמעו הולך בכל המדינות משה קבל'.